

KULTTUURIHISTORIAN
TUTKIMUS
Lähteistä menetelmiin
ja tulkintaan

Toimittaneet Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä,
Sakari Ollitervo & Marika Räsänen

CULTURAL HISTORY – KULTTUURIHISTORIA 17

Kustantaja Kulttuurihistorian seura, Turku
ISBN 978-952-68776-8-6 (pehmeäkantinen)
ISBN 978-952-68776-9-3 (PDF)
ISSN 1458-1949

Kulttuurihistorian seura
c/o Kulttuurihistoria
20014 Turku
<http://kulttuurihistoria.net>

© kirjoittajat
Ulkoasu: Henri Terho ja Heli Rantala
Taitto: Heli Rantala

Kannen kuva: Valtionarkiston (nyk. Kansallisarkisto) tutkijasali tarjosi historian-
tutkijoille ajanmukaiset puitteet vuonna 1901. Kuvaaja: Atelier Nyblin A.B. Lähde:
Museovirasto, Historian kuvakokoelmat, HK19650527:2. CC BY 4.0.

Painopaikka: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa 2022

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

HERODOTOKSEN NARRATIIVI MYTTISISTÄ ELÄIMISTÄ

Juha Isotalo

Kreikkalainen Herodotos (n. 490/480–430/420 eaa.) kirjoitti *Historiateoksessaan* useista nykylukijalle vieraista eläimistä, kuten jättiläismuurahaisista, lentävistä käärmeistä ja feenix-linnusta. Ne sisältyvät hänen teoksensa niin kutsuttuihin etnologisiin osiin erotuksena persialaissotien tapahtumia käsittelevistä historiallisista osista. Etnologinen kerronta sisältää kuvauksia kansoista ja paikoista sitä mukaa kuin ne esiintyvät ensimmäisen kerran kronologisen historiallisen osan kuvauksissa.

Nämä eläinkertomukset ovat kiinnittäneet niin Herodotoksen kriitikoiden, tutkijoiden kuin populaariyleisönkin huomion. Mitä uutta kulttuurihistoriallinen tutkimus ja nykyaikainen eläintutkimus voivat antaa tällaiselle tunnetulle ja tutkitulle tutkimuskentälle? Tässä artikkelissa analysoin näitä kertomuksia narratologisesta näkökulmasta. Lähtöoletukseni on, että näillä kertomuksilla oli oltava jokin yleisempi syy, jonka vuoksi ne kannatti kirjoittaa ylös ja kertoa eteenpäin. Ne eivät ole vain viihdyttäviä anekdootteja, joiden kertomisesta Herodotosta on syytetty. *Historiateoksen* oletetulle kreikkalaiselle yleisölle nämä eläimet olivat tuntemattomia ja outoja. Herodotos ei toista kertomuksia homeerisen epiikan myyttisistä eläimistä, vaan Kreikkaa ympäröivien kansojen omia kertomuksia, joista osa on säilynyt vain hänen kertomanaan.

Käsittelen muutamien esimerkkien kautta myyttisten eläintarinoiden narratiivista funktiota. Narratologia tutkii kenen silmin asiat kertomuksessa esitetään, miten kuvatusta muodostuu juonellinen kokonaisuus ja missä valossa tarinan hahmot esitetään.¹ Narratiivisella funktiolla tarkoitan sitä, miten eläimistä kertominen palvelee Herodotoksen tarinan kokonaisuutta.

Antiikin eläintutkimus ja kulttuurihistoria

Mikä sai Herodotoksen liittämään persialaissodista kertovaan teokseensa mielikuvituksellisilta kuulostavia kuvauksia vieraista eläimistä? On mahdotonta selittää tyhjentävästi, miksi kirjoittaja teki 2500 vuotta sitten sellaisia valintoja kuin teki. Yleisellä tasolla voidaan tarkastella, mitä hän kertoi kirjoittamisensa motivaatiosta. Erityisesti eläinkertomuksia voidaan tarkastella esimerkiksi juuri narratologian keinoin.

Antiikintutkimuksen helppous ja vaikeus on lähteiden rajallisuudessa. Valtavasti aineistoa ja kontekstia puuttuu. Toisaalta kaikkea hyvin tunnettua aineistoa on tutkittu tarkasti, mutta toisaalta analyysit on saatettu tehdä kymmeniä tai satoja vuosia sitten hyvin erilaisessa tutkimustraditiossa.

Kulttuurihistorian tutkimukseen on nähdäkseni pitkään kuulunut avoimuus uusia tutkimusmenetelmiä ja -kohteita kohtaan. Tutkimuksessa nostetaan esiin aikanaan vähäteltyjä aiheita. Näen sen mahdollisten tutkimusaiheiden vakavasti ottamisena. Nykyään naisten, vähemmistöjen ja yhteiskunnan marginalisoitujen tutkimus on vakiintunut sellaisilla alueilla, joita tämä tutkimusasenne lähti aikanaan haastamaan. Samoin kulttuurihistoria on tieteenalana vastaanottavainen muiden tieteenalojen tavoille tehdä tutkimusta ja niiden tuottaman tiedon hyödyntämiselle historiallisen tiedon luomisessa.

Tässä artikkelissa käsiteltäviä Herodotoksen *Historianteoksen* kohtia on tutkittu monin tavoin. Ne ovat olleet historiantutkimuksen lisäksi

¹ de Jong 2004, XII. Antiikin kreikkalaisten narratiivien tutkimus on 2000-luvulla lähestynyt kirjallisuudentutkimuksen ja kulttuurihistorian käsityksiä. Kiinnostus on laajentunut tekijäkeskeisestä biografiasta yleisöjen tutkimukseen ja monipuolisempaan kerronnan välineiden analyysiin. Ibid. XII, 8–9.

arkeologian, etnologian, kielentutkimuksen, dna-tutkimuksen ja maantieteen tutkimuksen kohteina. Muiden tieteenalojen työ ei kuitenkaan ole hyödynnettävissä sellaisenaan kulttuurihistorian tutkimuksessa.

Kun kiinnostuin Herodotoksesta ja luin hänen eläinkuvauksensa, pohdin sitä, mitä nykyaikaisia, tunnettuja eläimiä hänen kuvaamansa eläimet olisivat saattaneet olla. Myyttisen eläimen tunnistaminen luokittelemalla se luonnontieteellisten kategorioiden mukaisesti sisältää kuitenkin vaaran alkaa harjoittamaan kryptozoologiaa. Jättiläiskalmareita ja ihmisten käsityksiä niistä tutkinut kulttuurihistorioitsija Otto Latva varoittaa tällaisesta kategorisoinnista, joka ei tee välttämättä oikeutta kohteelleen ja jossa eläimeen liitetään siihen kuulumattomia ominaisuuksia. Kryptozoologia oli suosittua 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, mutta nykyään sitä pidetään pseudotieteenä. Esimerkiksi Latvan tutkimia jättiläiskalmareita on kritiikittä leimattu hirviöiksi ja yritetty pakottaa Carl von Linnén taksonomiseen järjestelmään, vaikka ne eivät siihen sovi.²

Nykyaikainen eläintutkimus tunnustaa eläimen itseisarvon, ei vain välinearvoa jonkin muun ymmärtämisessä.³ On syytä välttää eläimen objektivointia, johon esimerkiksi kryptozoologinen lähestymistapa johtaisi. Narratiivin tutkimuksessa tämä tarkoittaa, ettei eläimen olemassaoloa pelkistetä välinearvoisella tulkinnalla. Eläin ei ole narratiivissa vain kertoakseen jostain muusta symbolina tai muuna retorisenä välineenä. Eläin voi olla itsessään mielenkiintoinen ja osa narratiivisia siksi, että se on kiinnostava osa maailmaa, josta kirjoittaja kertoo.

² Kryptozoologia pyrkii selittämään sellaisten eläinten olemassaoloa ja alkuperää, joista ei ole luotettavaa tietoa. Sen ongelmallisuudesta ja käytöstä jättiläiskalmarien tutkimuksessa ks. Latva 2019, 24–32.

³ Ks. myös Latvan ja Lähdesmäen artikkeli tässä teoksessa.

Eläimet *Historiateoksessa*

Eläintutkimuksella on ollut kasvava merkitys materiaalisen luonnon tutkimuksen korostuessa kielen ja kulttuurin tutkimuksen rinnalla.⁴ *Historiateoksessa* on 804 mainintaa erilaisista toislajisista eläimistä.⁵ Tässä artikkelissa eläimillä tarkoitan nimenomaan toislajisia eläimiä kategoriana, joka ei sisällä ihmisiä.

Näiden mainintojen kattava käsittely yhdellä kertaa ei ole mahdollista, joten tutkittavaa kohdetta on rajattava määrittelemällä se tarkemmin. Yksi tapa tehdä aineiston rajausta on yksinkertaisesti tutustua aineistoon ja valita sieltä se, mitä on tutkittu vähiten tai johon omalla lähestymistavalla olisi eniten uutta annettavaa.

Kiinnostus antiikin Kreikan kirjallisuudessa esiintyviin eläinkuvauksiin on 2000-luvulla kasvanut ja monipuolistunut. Varhaisempien tutkimusten painopiste oli antikvaarisessa eläinkuvausten kartoittamisessa ja kuvailussa. Nyt tutkijoita kiinnostavat ihmisten ja eläinten väliset suhteet kirjallisuudessa, eläinten merkitys antiikin yhteiskunnissa sekä eläimet uskonnon harjoittamisen yhteydessä, niin uhrieläiminä kuin antropomorfisina jumaluuksinakin.⁶ Kotieläinten, villieläinten ja muiden kreikkalaisille tuttuja eläinten merkitystä kreikkalaisessa yhteiskunnassa on käsitelty paljon.⁷

Yliluonnollisista eläimistä on käsitelty erityisesti eläinhahmoisia jumalia.⁸ Rajaan tästä artikkelista pois sellaiset eläimet, joita käsitellään jonkin kansan näkökulmasta pyhinä, mutta joihin ei muuten liity erityislaatuisia piirteitä. Tällaisia eläimiä on erityisesti *Historiateoksen* toisen kirjan Egypti-kuvauksessa valtavasti. Samoin rajaan ulkopuolelle

⁴ Kun kulttuurihistorian oppiaineessa viimeksi kirjoitettiin artikkelikoelma kulttuurihistorian metodologiasta, sen esipuheen mukaan materiaalisen tutkimuksen käänne oli käynnistymässä. Nyt sen voi sanoa olevan täydessä vauhdissa. Nivala & Mähkä 2013, 19–20.

⁵ Smith 1992. Eläintutkimuksessa eläimistä, jotka eivät ole ihmisiä, puhutaan muun muassa toislajisina, toisenlajisina tai vieraslajisina eläiminä. Kaski & Korhonen 2017, 216.

⁶ Kindt 2017, 214–15.

⁷ Suomessa antiikkiin sijoittuvaa eläintutkimusta on tehty erityisesti eettisestä ja ihmisten ja eläinten välistä suhdetta käsittelevästä näkökulmasta. Kaski & Korhonen 2015; Korhonen & Ruonakoski 2017.

⁸ Kindt 2017, 214–15.

kuvaukset yksittäisistä tapahtumista, joissa jokin eläin on ollut toimijana.⁹

Jäljelle jäävät eläimet, jotka nykylukijan näkökulmasta eivät vaikuta todellisilta, mutta jotka eivät ole yliluonnollisiakaan. Ne on mainittu Herodotoksen kritiikeissä, mutta itsenäisinä tutkimuskohteina niitä ei ole erikseen juurikaan käsitelty.

Mikä on myyttinen eläin?

Herodotos kirjoitti *Historiateoksen* noin kolmessakymmenessä vuodessa 450–420-luvuilla. Teos etenee kahdella tasolla. Ensimmäinen kuvaa Persian kuningashuoneen historiaa Kyyroksen (576–529) hallituskaudesta alkaen ja persialaissotiin johtavan konfliktin rakentumista persialaisten ja kreikkalaisten välille. Se asettaa muut *Historiateoksen* kertomukset kontekstiin ja kokoaa esityksen yhtenäiseksi teokseksi. Toinen kerronnan taso kuvaa persialaisten ja näiden kohtaamien kansojen syntyhistoriaa alkuperämyyttien avulla sekä kansojen uskontoja ja tapoja, jotka Herodotos esittelee suhteessa helleenien tapoihin.

Olen valinnut tässä artikkelissa tarkasteltavaksi kolme Herodotoksen eläinkuvausta: kertomukset jättiläismuurahaisista¹⁰, lentävistä käärmeistä¹¹ ja feeniks-linnusta¹². Rajaamalla arkiset eläimet, jumalat eläinten hahmossa ja pyhinä pidetyt eläimet käsittelyn ulkopuolelle olen vasta päättänyt, mitä aineistoni ei sisällä. Tarvitaan käsittehistoriallista analyysia valituista kuvauksista, jotta voidaan sanoa, mitä nämä eläin-

⁹ Tällaisia olisivat esimerkiksi Dodonan ja Libyan puhuvat kyyhkyt, jotka ilmoittivat asukkaille, mihin heidän tulisi perustaa alttarit jumalille. Tässä tapauksessa Herodotos itse piti näitä kyyhkyjä vertauskuvana kahdelle papittarelle ja pohtii, miksi heitä on hänen välittämässään tarinassa kutsuttu kyyhkyiksi. Hdt. 2.54.–57. Herotoksen *Historiateoksesta* on käytetty tässä artikkelissa kreikan- ja englanninkielistä Alfred Godleyn toimittamaa ja kääntämää editiota. Godley (toim.) 1920. Antiikin alkuperäislähteisiin viitattaessa käytän yleistä tapaa viitata teoksen vakiintuneeseen lyhenteeseen (Hdt.) sekä kirjan numeroon ja kappaleeseen.

¹⁰ Hdt. 3.102.

¹¹ Hdt. 2.75; 3.107–109.

¹² Hdt. 2.73.

kuvaukset ovat. Syvennän esiyymmärrystäni näistä kuvauksista pohtien sitä, miten niitä voidaan kielellisesti kuvata.¹³

Valitsemiani Herodotoksen kuvaamia eläimiä voisi määritellä esimerkiksi eksoottisiksi, myyttisiksi ja ihmeellisiksi. Ne ovat eksoottisia siinä merkityksessä, että ne olivat hänen oletetulle kreikkalaiselle yleisölleen vieraita. Kuvaukset kertovat kreikkalaisen kulttuuripiirin ulkopuolisista eläimistä, jotka elivät kaukana tavallisen kreikkalaisen kokemuspieristä.¹⁴ Termiin *eksoottinen* sisältyy myös ajatus vieraan eksoitoinnista. Herodotoksen lähteinä toimineiden ihmisten kertomusten kuvaaminen korostamalla niiden outoutta sisältää menneisyyden kolonialisoimisen vaaran. Erilaisuuden korostaminen pyrkimättä vieraan ymmärtämiseen pelkistyy sensaatiohakuisuudeksi.

Voitaisiinko näitä eläimiä kuvata ihmeellisiksi erotuksena tavallisista eläimistä? Silloin tulisi huomioitua sekä Herodotoksen yleisölle tutut eläimet, kuten kissat, koirat ja lehmät, sekä yleisölle tuntemattomat, mutta nyky näkökulmasta kuvatut eläimet, kuten virtahevot. Suomen kielen sana *ihmeellinen* ei kuitenkaan kuvaa erityisen hyvin kaikkia kreikan kielen erilaisia ihmeen merkityksiä. Herodotos itse kuvaa näissä eläinkertomuksissa eläimiä eri tavoin. Feeniks-lintu on *hiros* eli yliluonnollisella täytetty eli siis pyhä.¹⁵ Hän ei käytä teoksessaan yliluonnollisia ihmeitä kuvaavaa termiä *sema*, edes kuvatessaan jumalten toimintaa.¹⁶ Sen sijaan hän käyttää 34 kertaa inhimillisiä ja luonnonihmeitä kollektiivisesti kuvaavaa termiä *thoma*.¹⁷ Näistä vain kolmessa on kyseessä eläimiin liittyvä ihme tai ihmeellisyys ja kerran kultahiekkaan liittyvä

¹³ Hans-Georg Gadamer kutsuu esiyymmärryksestä syventymistä kohti parempaa kohteen ymmärtämistä sen oma historiallinen todellisuus huomioiden hermeneuttiseksi kehäksi. Gadamer 2002 (1959), 66–69. Sakari Ollitervo on kuvannut Gadamerin filosofista hermeneutiikkaa kulttuurihistorian viitekehksessä. Ollitervo 2013, 207–219.

¹⁴ Herodotoksen oletetusta yleisöstä ks. esim. Branscome 2015.

¹⁵ Herodotoksen joonian murteella kirjoitetussa *Historiateoksessa* ἰρός, myöhempi attikalainen muoto olisi hieros eli ἱερός. Hdt. 2.73.

¹⁶ Hartog 1988 (1980), 232.

¹⁷ 33 kertaa Perseus-tietokannasta laskettuna ja siihen lisäyksenä *prooimionissa* esiintyvä termin käyttö. Perseus.tufts.edu; Hdt. 1.1.0. *Prooimion* on teoksen erillinen alkukirjoitus, jossa Herodotos ilmaisee motivaationsa kirjoittamiselle.

luonnonihme.¹⁸ Muuten kyse on ihmisten ihmeellisistä saavutuksista ja aikaansaannoksista tai kertojan tai kertomuksen kuvaamien henkilöiden kokemasta ihmeellisyydestä jonkin inhimillisen ihmeen äärellä, eli sananmukaisesti ihmettelystä. Valitsemisani katkelmissa *thoma* ei esiinny. *Ihmeellinen* ei ole siis termi, joka määrittelisi näitä eläimiä Herodotokselle tyypillisellä kielellä.

Lähtökohtani näiden eläinkuvausten erottamiseen muista on ollut niiden määrittely kertomuksina myyttisistä eläimistä. Kreikan sana *muthos* viittasi varhaisessa kreikkalaisessa kirjallisuudessa, eli Homeroksella ja Hesiodoksella, yleisesti sanoihin, puheeseen, keskusteluihin ja tarinoihin. Vasta myöhemmin sillä tarkoitettiin nimenomaan tarinoita, taruja ja legendoja. Herodotoksen sanavarastoon se ei varsinaisesti kuulunut.¹⁹

Myyteillä on yhteys luonnonilmiöihin ja eläimiin. Myyttejä on määritely luonnonilmiöiden selittäjätarinoina, mutta mikään selitys ei ole tyhjentävä. Myytit kertovat usein myös ihmisten ja jumalten suhteista. Eräs selitys antiikin myyttien olemassaololle olisi niiden antamat selitykset ilmiöille, joita ei muuten ymmärretä.²⁰ Näiden määrittelmien pohjalta päädyn kutsumaan valitsemiani eläintarinoita myyttisten eläinten kuvauksiksi.

Narratologisessa analyysissä on tärkeää tarkastella Herodotosta kertojana. Hän ei väitä, että kaikki hänen kertomansa olisi totta. Hän välittää tietoa, jota on kuullut lähteiltään ja jota hän pitää merkittävänä ja muistamisen arvoisena.²¹ Toisaalta hän tietoisesti kommentoi eri kertomusten uskottavuutta ja asettaa näin omalla auktoriteetillaan enemmän painoarvoa tietyille kertomuksille suhteessa toisiinsa. En ole kiinnostunut kertomusten totuudenmukaisuudesta, vaan Herodotoksen kertojana tekemistä valinnoista korostaa jonkin tarinan uskottavuutta tai uskomattomuutta.

¹⁸ Kertomus delfiinin pelastamasta Arionista Hdt. 1.23.; Arabian ihmeelliset lampaat Hdt. 3.113.; Skyyttien hevoset, jotka ihmettelevät aaseja Hdt. 4.129.; Lydyiassa virtaava kultahiekka Hdt. 1.93.

¹⁹ Perseus.tufts.edu. Hän käyttää sitä kerran viittaamaan tarinaan Herakleesta. Hdt. 2.45.

²⁰ Castrén 2017, 14–18.

²¹ Hdt. 1.0. Herodotoksen itselleen antamasta tehtävästä laajemmin ks. Isotalo 2017, 25–35.

Jättiläismuurahaisten, lentävien käärmeiden ja feeniks-linnun merkitys

Herodotoksen uskomattomilta tuntuvat eläinkuvaukset olisi helppo järjeistää selittämällä ne todellisiksi eläimiksi. Tämä on houkuttelevaa erityisesti siitä syystä, että koko *Historiateoksen* uskottavuutta on kritisoitu epäuskottavilta kuulostavien eläinkuvausten vuoksi.²²

Herodotos esittää, että nykyisen Afganistanin alueella elävät intialaiset keräivät kultahiekkaa erämaasta, mutta tässä työssä heitä häiritsevät karvaiset, kettua suuremmat ja koiraa pienemmät jättiläismuurahaiset.²³ Hän ei itse mainitse nähneensä niitä eikä hänen uskota matkustaneen sinne, vaan kertomuksen uskotaan olevan lainattu Hekataiokselta, joka lainasi sen Skylax Karyandalaiselta.²⁴ Michel Peissel tutki 1980-luvulla Indus-joen varrella eläviä himalajanmurmeleita. Hän totesi niiden olevan samankokoisia ja kaivavan hiekkaa samoin kuin Herodotoksen kuvaamat jättiläismuurahaiset. Niiden kuvaaminen muurahaiksi on Peisselin mukaan tarinan vääristymää, joka saattaa johtua paikallisten murmelia ja muurahaista tarkoittavien sanojen samankaltaisuudesta.

Samanlainen uskomattomalta vaikuttava tarina on Herodotoksen kuvaus Arabian siivekkäistä käärmeistä, jotka elävät puissa, joista saadaan olibaanihartsia. Sitä kerätäkseen arabialaiset polttavat ambrapuun hartsia ja ajavat sen savulla lentävät käärmeet kauemmaksi.²⁵ Tämänkin tarinan taustalta voisi olettaa löytyvän todellisia, kreikkalaisille tun-

²² Esimerkiksi Plinius vanhempi kritisoi kertomuksia eksoottisista ja myyttisistä eläimistä, vaikka muuten arvosti Herodotoksen työtä. Pliniuksen omaa luonnonhistoriallista teosta käytettiin luotettavana luonnontieteellisen tiedon lähteenä vielä 1800-luvullakin ja se syrjäytti esimerkiksi merieläinten tutkimuksessa niitä havainneiden kalastajien kokemukset. Tällaisiin vanhentuneisiin käsityksiin pohjautuminen osaltaan perustelee kryptozoologian kritiikkiä. Latva 2019, 28. *Historiateoksen* reseptiosta tarkemmin ks. esim. Priestley & Zali 2016. Pliniuksen myyttisten eläinten käsittelystä *Naturalis historiassa* ks. Beagon 2014.

²³ Hdt. 3.102.

²⁴ Karttunen 1989, 74–79.

²⁵ Hdt. 3.107–109. Olibaanihartsista eli frankinsensista valmistettiin suitsuketta. Esimerkiksi Raamatussa mainitun suitsukkeen, jota itämaan tietäjät toivat lahjaksi kullan ja mirhamin lisäksi, on tulkittu tarkoittavan nimenomaan olibaanihartsia.

temattomia eläimiä.²⁶ Lentävien käärmeiden ohessa Herodotos kertoo lepakoiden kaltaisista eläimistä, jotka haittaavat puolestaan kassian²⁷ keräämistä. Aiemmin olen pohtinut näiden eläinten mahdollisia esikuvia harjoittaen juuri sellaista kryptozoologiaa, joka ei tee oikeutta tutkimuskohteelleen.²⁸

Herodotoksen mainitsemien eläinten taksonomian selvittäminen ei lisää ymmärrystämme siitä, miksi nämä myyttisten eläinten kuvaukset on sisällytetty *Historiateokseen*. Sen sijaan aihe tarvitsee perinpohjaisempaa narratiivisten valintojen, Herodotoksen käyttämän kielen, omissioiden ja korostusten tutkimusta.²⁹

Näissä kahdessa edellisessä eläinkuvauksessa on merkittäviä yhteneväisiä piirteitä. Kummassakin kuvataan ihmisten ja eläinten kohtaamista tavalla, jossa ihminen pyrkii keräämään jotain itselleen arvokasta luonnonmateriaalia. Molemmissa eläin pyrkii estämään ihmistä saavuttamasta tätä tavoitettaan. Tulkitsen näiden kuvausten perustelevan näiden materiaalien – kullan ja olibaanihartsin – arvokkuutta. Herodotoksen on arveltu kuulleen kuvauksen lentävistä käärmeistä Arabiassa kauppiailta, joilla olisi motivaatio kasvattaa kauppatavaran arvoa kertomalla sen hankkimisen vaikeudesta.³⁰ Hän itse kertomansa mukaan on nähnyt vain käärmeiden luurankoja, ei eläviä käärmeitä.³¹ Kuvauksen sisällyttäminen *Historiateokseen* sopisi Herodotoksen itselleen määrittelemään tehtävään vieraiden kansojen ihmeiden kertomisesta. Tärkeää ei ole, mitä kohdatut eläimet mahdollisesti olivat, vaan se, että ne tekivät harvinaisten materiaalien hankkimisen vaikeammaksi. Hän kuvaa äärimmäisten alueiden tuottavan kallisarvoisimmat luon-

²⁶ Vanhoissa kommentaareissa näille eläimille on esitetty useita selityksiä tavalisista käärmeistä siivellisiin liitäviin liskoihin. How & Wells 2.75.; 3.017.

²⁷ Kassia on kanelille sukua oleva maustekasvi.

²⁸ Isotalo 2017, 135.

²⁹ Antiikin kirjallisuuden narratologista tutkimusta edustaa muun muassa Irene de Jongin tutkimus, jossa käsitellään myös historiografista narratiivia ja Herodotosta. de Jong 2004. Syvemmin Herodotoksen narratiiviin on perehtynyt Emily Baragwanath, joka on myös toimittanut Herodotoksen myytin ja narratiivin suhteesta teoksen *Myth, Truth, and Narrative in Herodotus*. Nämä työt eivät valitettavasti käsittele Herodotoksen eläinkuvauksia. Baragwanath & de Bakker 2012.

³⁰ How & Wells 2.75.

³¹ Hdt. 2.75.

nontuotteet ja korostaa paikallisten asukkaiden näkemää vaivaa niiden hankkimisessa.³²

Kolmas myyttinen eläintarina ei kuitenkaan sovi tähän tulkintaan. Herodotos kertoo nähneensä vain kuvan pyhästä linnusta nimeltä feeniks. Se on punakultainen, haukan kaltainen lintu. Heliopoliin egyptiläiset papit kertoivat hänelle sen saapuvan Egyptiin 500 vuoden välein. Siellä se hautaa vanhempansa mirhamiin käärittyyn palloon aurin-gonjumalan temppelissä. Herodotos mainitsee, ettei usko tätä pappien kertomusta.³³ Toisin kuin kaksi edellistä kertomusta, feeniks-linnun tarina ei toimi selityksenä jollekin arkisemmalle. Se ei ole ainutlaatuisen tapahtuma historiassa, vaan selitetty hänelle kuvauksena olemassa olevasta eläimestä.

Herodotos tekee itselleen poikkeuksellisen retorisen ratkaisun ja kertoo, ettei usko tätä tarinaa.³⁴ Metakomentointi on poikkeuksellista kahdesta syystä. Ensinnäkin hän ei tyydy toteamaan, että yleisön on itse päätettävä, mitä he uskovat tästä tarinasta.³⁵ Toiseksi hän ei tarjoa tilalle mielestään uskottavampaa selitystä tai toista versiota tarinasta, jota itse kannattaisi.³⁶ Hän vain siirtyy eteenpäin seuraavaan pyhän eläimen kuvaukseen.

Tulkitsen, että feeniks-linnun kuvaus sisältyy *Historiateokseen* siitä syystä, että se on Herodotokselle kerrottu, hänelle on näytetty linnusta kuva ja hänellä ei ole ollut erityistä syytä jättää sitä pois. Hänen torjuva asenteensa tarinaa kohtaan voisi olla narratiivinen valinta ja selitys sille, miksi hän ei ole käsitellyt sen taustalla mahdollisesti olevaa totuutta.

Feeniks-linnun tarina oli myös kreikkalaisille valmiiksi tuttu Hekataiokselta, jonka versiosta Herodotoksen on arveltu suoraan ottaneen tarinan. David Asheri on esittänyt, että feeniks-tarinan väittäminen suoraan Hekataiokselta kopioiduksi on todennäköisesti modernin tutkimuksen anakronistista liioittelua, jossa vähätellään käytettyjen suullisten lähteiden painoarvoa ja korostetaan mahdollisten kirjallisten esikuvien käyttöä. Tämä ei olisi ollut tyyppillistä klassisen kauden

³² Hdt. 3.106.–107.

³³ Hdt. 2.73.

³⁴ Myöhemmin seitsemännessä kirjassa Herodotos muotoilee tämän ajatuksen laajemmin itseään koskevaksi kirjoittamisen ideaaliksi. Hdt. 7.152.

³⁵ Kts. esim. Hdt. 1.181. –182.; 4.105.

³⁶ Kts. esim. Hdt. 1.5.3.; 1.171. –172.; 5.55–5.65.

kreikkalaiselle Herodotokselle, joka kirjoitti aikana, jona kirjallisten lähteiden ja arkistojen käyttö ei ollut vakiintunut tutkimuksen perustaksi samalla tavoin kuin nykyään.³⁷

Tulkintani mukaan kaikki kolme myyttistä eläintarinaa palvelevat *Historiateoksen* kokonaisuuden pääagendaa. Niiden narratiivinen funktio on kertoa niissä kuvattujen kansojen ihmeistä, *thoma*. Vaikka Herodotos ei kutsukaan itse eläimiä ihmeellisiksi, voidaan niiden tulkita palvelevan kansojen ihmeiden selittämistä. Hänen ääneen lausumansa tarkoitus on kuitenkin nimenomaan ihmisten maailmaan kuuluvien ihmeiden kuvaus. Hän esittää sen teoksen *prooimionissa* näin: ”Herodotos Halikarnassolainen esittää tässä tutkimuksensa, jotta ihmisten saavutukset eivät ajan kuluessa katoaisi ja jotta helleenien ja barbaarien suuret ja ihmeelliset työt eivät unohtuisi.”³⁸ Narratiivin tutkimus auttaa paljastamaan Herodotoksen myyttisten eläinkuvausten yhteyden hänen teoksensa kirjoittamisen motiiveihin. Eläintarinoiden tutkimus vain luonnontieteellisestä tai kryptozoologisesta näkökulmasta ei samalla tavalla auttaisi ymmärtämään tarinoiden roolia *Historiateoksessa*.

Yhteenveto

Eläintutkimusta voisi tehdä ilman narratologista analyysiä ja narratologiaa ilman eläintutkimuksesta kumpuavia ajatuksia. Tässä artikkelissa osoitin, että näiden kahden yhdistämisellä voidaan kuitenkin saavuttaa tuoreita näkökulmia eläinkuvausten narratiivisesta merkityksestä. Ensinnäkin *Historiateoksen* tutkimisesta valituilla metodeilla seuraa se, että eläinkuvauksia ei voi ohittaa toisarvoisina verrattuna teoksen muihin osiin. Eläimille asetettu itseisarvo osoittaa eläinten kryptozoologisen tutkimuksen hedelmättömäksi objektivoivaksi lähestymistavaksi, joka pyrkii vain selvittämään, mistä todellisista eläimistä myyttiset kuvaukset ovat saaneet alkunsa.

Toisekseen keskittyminen narratiiviin selittää Herodotoksen myyttisten eläinkuvausten roolia ja merkitystä. Ne antoivat selityksen sille, miksi tietyt kallisarvoiset materiaalit olivat harvinaisia. Lisäksi ihmisten

³⁷ Asheri 2007, 287–289.

³⁸ Hdt. 1.0. Suom. J.I.

ja toislaajisten eläinten kohtaamisten kuvaukset olivat itsessään merkittäviä *thoman* kuvauksia ja palvelivat hänen ideaaliaan kertoa kansojen ihmeistä.

Lähteet

Alkuperäislähde

Herodotos: *Historiateos* (Hdt.). Herodotus. Alfred Godley (toim.). Harvard University Press 1920.

Tutkimuskirjallisuus

- Asheri, David: *A Commentary on Herodotus I–IV*. Oswyn Murray & Alfonso Moreno (toim.). Käänt. Barbara Graziosi et al. Oxford University Press 2007.
- Baragwanath, Emily & de Bakker, Mathieu (toim.): *Myth, Truth, and Narrative in Herodotus*. Oxford University Press 2012.
- Beagon, Mary: Wondrous animals in classical antiquity. Teoksessa G.L. Campbell (toim.) *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*. Oxford University Press 2014, 115–30.
- Branscome, David: Waiting for Solon: Audience Expectations in Herodotus. *Histos* 9 (2015), 231–276.
- Castrén, Paavo: *Antiikin myytit*. Otava 2017.
- Gadamer, Hans-Georg: Ymmärtämisen kehästä. Alkuteos: Vom Zirkel des Verstehens (1959). Suom. Ismo Nikander. *niin & näin* 3 (2002), 66–69.
- Hartog, François: *The Mirror of Herodotus: The Representation of the Other in the Writing of History*. Alkuteos: Le Miroir d’Hérodote: Essai sur la représentation de l’autre (1980). Käänt. Janet Lloyd. University of California Press 1988.
- How, Walter & Wells, Joseph: *A Commentary on Herodotus with Introduction and Appendixes*. 2 Vols. Clarendon Press 1912.
- Isotalo, Juha: *Herodotoksen ja Thukydideen ideaalit ja historiankirjoitus*. Capsa Historiae I. Kulttuurihistorian seura 2017.
- de Jong, Irene: General Introduction; Introduction & Chapter Seven. Herodotus. Teoksessa René Nünlist, Angus M. Bowie & Irene de Jong (toim.) *Narrators, Narratees, and Narratives in Ancient Greek Literature*. Brill 2004, XI–XIV; 1–12; 101–114.

- Karttunen, Klaus: Greek Sources. *Studia Orientalia* 65 (1989), 65–102.
- Kaski, Liisa & Korhonen, Tua: Plutarkhos ja antiikin ihmisen eläinsuhde. Teoksessa Plutarkhos *Eläinten älykkyydestä ja muita kirjoituksia*. Gaudeamus 2015, 156–221.
- Kindt, Julia: Capturing the Ancient Animal: Human/Animal Studies and the Classics. *Journal of Hellenic Studies* 137 (2017), 213–25.
- Korhonen, Tua & Ruonakoski, Erika: *Human and Animal in Ancient Greece: Empathy and Encounter in Classical Literature*. Tauris 2017.
- Latva, Otto: *The Giant Squid: Imagining and Encountering the Unknown from the 1760s to the 1890s*. Turun yliopisto 2019.
- Nivala, Asko & Mähkä, Rami: Johdanto: Lähde, menetelmä tulkinta. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2013, 7–21.
- Ollitervo, Sakari: Filosofinen hermeneutiikka ja kulttuurihistoria. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2013, 193–221.
- Perseus Digital Library. <http://www.perseus.tufts.edu>. Haettu 31.12.2020.
- Priestley, Jessica & Zali, Vasiliki (toim.): *Brill's Companion to the Reception of Herodotus in Antiquity and Beyond*. Brill 2016.
- Smith, Stephen: *Herodotus' Use of Animals: A Literary, Ethnographic and Zoological Study*. Ohio State University 1992.